

Веселовський Б.А. Горизонтальна пряма дія окремих норм Хартії ЄС про основні права: сучасна практика Суду ЄС

Веселовський Б.А.

Магістр міжнародного права,

аналітик-експерт з права ЄС

Українського центру європейської політики

ГОРИЗОНТАЛЬНА ПРЯМА ДІЯ ОКРЕМИХ НОРМ ХАРТІЇ ЄС ПРО ОСНОВНІ ПРАВА: СУЧАСНА ПРАКТИКА СУДУ ЄС

Після вступу в силу Договору про Європейський Союз (в редакції Лісабонського договору від 1 січня 2009 року), відповідно до статті 6.1, Хартія ЄС про основні права отримала таку ж юридичну силу, як і інші два окремі договори – Договір про Європейський Союз (далі – ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС), тобто силу та статус установчого договору.

Принципи верховенства та прямої дії права ЄС були розвинуті завдяки практиці Суду ЄС. На початку власної діяльності, діючий на той час Суд Європейських Співтовариств, спочатку розглянув справу 26/62 Van Gen den Loos (1963)[1], в якій Суд ЄС вперше обґрунтував концепцію прямої дії первинних джерел права ЄС, тобто установчих договорів ЄС в першу чергу. Пряма дія норм права ЄС передбачає можливість посилення на них індивідами в національних судах держав-членів Союзу за умови виконання певних критеріїв. Зокрема, критеріями для прямої дії таких норм права ЄС слугували наступні: по-перше, норма повинна бути чіткою та ясною; по-друге, вона повинна бути безумовною, тобто не вимагати якоїсь додаткової імплементації на національному рівні і по-третє, вона має містити певне

«право», на яке індивід може посилатись як базис для своєї позиції в національних судах і як він безпосередньо захищає.

Але Суд ЄС за час своєї діяльності не поспішав визнати абсолютний та безумовний характер прямої дії усіх норм установчих договорів без виключень. Натомість, лише Суд ЄС є правомочним інститутом ЄС визначати яка норма установчих договорів ЄС має пряму дію, а яка – ні.

Після 2009 року, коли Хартія ЄС про основні права стала тим самим установчим договором ЄС, постало питання про пряму дію її положень, зокрема, враховуючи те, що норми Хартії здебільшого – це і є ті специфічні права, на які може посилатись індивід при їх захисті в національних судах держав-членів ЄС.

Пряма дія норм установчих договорів ЄС в доктрині права ЄС отримала такі два підвиди: вертикальна та горизонтальна. Простіше кажучи, вертикальна пряма дія норм – це ситуація, коли виникає спір між індивідом та державою-членом Союзу, тобто коли остання порушує права, які витікають з норм права ЄС і такі права індивід бажає захистити в національних судах. Горизонтальна пряма дія – це можливість індивіда посилатись на норми права ЄС в національних судах держав-членів ЄС, тоді коли його права, що витікають з таких норм були порушені таким же індивідом, приватним суб'єктом (тобто фізичною та/або юридичною особою).

За аналогією з обраною тактикою Суду ЄС, який розглядав можливість наділення прямою дією тієї чи іншої статті ДЄС та ДФЄС, розвивається і актуальна практика щодо прямої дії положень Хартії. Але в даному випадку складнощі додає те, що реалізація положень Хартії часто стикається з національно-правовим регулюванням сфери захисту прав людини. Усі держави-члени ЄС також є учасницями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що призводить до конфлікту практик Суду ЄС та Європейського суду з прав людини в деяких справах. Окрім цього, Польща та

Великобританія, а згодом і Чехія, отримали право на так званий «протокол про винятки з Хартії» щодо соціальних прав. Зокрема, польський та британський протоколи передбачають, що «в судах цих країн зацікавлені особи можуть посилається на соціальні права з розділу IV Хартії, тільки якщо рівнозначні права присутні в національному законодавстві Великобританії та Польщі»[2, с.267]. Таким чином, не задовольняється один з принципів прямої дії норм, сформульований в справі *Van Gend en Loos*, так як для горизонтальної прямої дії ставляться додаткові вимоги на національному рівні, що, деякою мірою, суперечать засадничому принципу верховенства права ЄС.

В даній ситуації Суд ЄС виробив вже деяку практику, особливо цінними для нас, як для дослідників права ЄС, є справи *Vera Egenberger* (C - 414/16) (2018); *Bauer et Broßonn* (C-569/16; C-570/16) (2018).

Рішення у справі *Vera Egenberger*[3] (C - 414/16) було винесено Великою палатою Суду 17 квітня 2018 року. В даній справі розглядалось питання дискримінації за релігійною ознакою при працевлаштуванні на роботу, зокрема, від кандидатки на посаду вимагалось вказати в біографії чи належить вона до протестантського християнського руху, що становить порушення статті 4 (2) Директиви 2000/78, відомої іще як Антидискримінаційна директива ЄС. Суд ЄС, відповідно до преюдиціального звернення німецького суду, ухвалив рішення, відповівши на поставлені питання. Зокрема, Суд ЄС констатував: 1) національний суд держави-члена ЄС повинен знаходити баланс між принципом автономії церков та правом працівників на захист від дискримінації за релігійними ознаками. У зв'язку з цим, національні суди повинні визначити наскільки вимоги вказати у власній анкеті про релігійну приналежність є необхідною та об'єктивно продиктованою, з огляду на характер роботи та місця майбутнього працевлаштування, а також це повинно відповідати безумовно принципу пропорційності. 2) Суд однозначно підтвердив, що заборона

дискримінації та право на ефективний судовий захист, що підтверджено статтями 21 та 47 Хартії відповідно мають горизонтальну пряму дію. Суд постановив, що національні суди повинні тлумачити національне законодавство, наскільки це можливо, у відповідності з даною директивою, натомість, якщо це не можливо, національні суди не застосовують національне законодавство, а повинні створити усі умови для того, щоб особи могли захистити безпосередньо своє право на ефективний судовий захист та своє право на недопущення дискримінації в спорах між такими приватними особами, посилаючись на «самодостатні» положення Хартії ЄС.

В об'єднаній справі *Bauer et Broßonn* розглядалось питання прямої дії положень Хартії, зокрема, що стосуються деяких соціальних прав, що є найбільш дискусійним питанням в праві ЄС. Справа стосувалась права двох вдів отримати компенсацію від роботодавця їх померлих чоловіків за невикористану ними при житті щорічну відпустку, яка належить кожному працівникові відповідно до статті 31 (2) Хартії. Головним чином, Суд ЄС постановив наступне: по-перше, стаття 31 (2) Хартії має самодостатній та безумовний характер, який не потребує додаткової імплементації, а тому може бути безпосередньо застосована у спорах між цими особами та роботодавцем, тобто у горизонтальних спорах (дана частина рішення була постановлена за аналогією з попередньою справою *Egenberger*); по-друге, роботодавці у схожих ситуаціях не можуть посилатись на національне законодавство, а національні суди не можуть його застосовувати з метою уникнення виплати такої компенсації спадкоємцям лише на підставі того, що така допомога не передбачена національним законодавством.

Суддя Суду ЄС Лучія Серена Россі пише про те, що Суд ЄС у справах *Egenberger* та *Bauer* розробив такий собі тест на можливу горизонтальність прямої дії норм Хартії, який складається з двох етапів: перший – це перевірки норм на її самодостатність, тобто вони не повинні вимагати конкретизації положеннями права ЄС або національного законодавства, яке

імплементувало такі нормативні положення. Хоча, як вказує Суд ЄС, вторинне законодавство ЄС може конкретизувати певні характеристики відповідної норми про право, гарантоване Хартією, як наприклад, умови для позитивного здійснення цього права або його тривалість. Другий етап – це перевірка норми на її абсолютний характер, з якої не передбачено жодних застережень, а також включення перевірки на ясність та чіткість норми, як це було виведено іще в справі Van Gend en Loos (1963)[4].

Як вказує дослідниця з Даремського університету Eleni Frantziou, існують два винятки, які заважають констатувати цілком та повністю горизонтальну пряму дію норм Хартії ЄС про основні права: перша – це той факт, що деякі положення Хартії є недостатньо конкретними та чіткими, а тому не можуть мати пряму дію у горизонтальних відносинах, хоча щодо них зберігається можливість непрямой дії (*непряма дія норм права ЄС – це доктрина, яка говорить про те, що національне законодавство держав-членів ЄС в певних випадках повинно тлумачитись національними судами відповідно до нормативних положень права ЄС – вид. авт. – В.Б.*); друга – це те, що більшість прав, викладених в Хартії, окрім абсолютних фундаментальних прав людей, є тісно пов'язаними та залежними від положень директив, які не мають горизонтальної прямої дії, а набувають лише вертикальної – лише за умови невиконання державою-членом Союзу своїх зобов'язань з імплементатції такої директиви[5].

Але практика Суду ЄС в 2018 році з даного питання залишає хоча і багато питань відкритими, та все ж дає стриманий оптимізм у вирішенні цієї юридичної дилеми. Наведені вище висновки в справах, які розглядалися Судом ЄС говорять однозначно про те, що Суд вирішив йти шляхом поодинокого та поступового визнання горизонтальної прямої дії окремих норм Хартії, залишаючись при цьому обережним гравцем, який більше очікує, ніж стрімголов ринеться в «атаку» на сферу національних інтересів держав-членів Союзу.

Список використаних джерел

1. Case 26-62 NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration [Електронний ресурс] // EUR-LEX. – 1963. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>.
2. Європейське право. Право Європейського союзу : підручник : у 3 кн. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; за заг. ред. В.І. Муравйова. – Київ : Кн. 1 : Інституційне право Європейського союзу ; [Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В.]. – 2015. – 307 с.
3. Case C-414/16 Vera Egenberger vs. Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV [Електронний ресурс] // InfoCuria. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=9ea7d2dc30dde789ba71403044b7b895c11b520f988f.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyNc3r0?text=&docid=201148&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=578478>.
4. Rossi L. The relationship between the EU Charter of Fundamental Rights and Directives in horizontal situations [Електронний ресурс] / L.S. Rossi // EU Law Analysis. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/02/the-relationship-between-eu-charter-of.html>.
5. Frantziou, E (2019). (Most of) the Charter of Fundamental Rights is Horizontally Applicable: ECJ 6 November 2018, Joined Cases C-569/16 4 and C-570/16, Bauer et al. European Constitutional Law Review 15: pp. 1-19.

Веселовський Б.А. Горизонтальна пряма дія окремих норм Хартії ЄС про основні права: сучасна практика суду ЄС

Стаття присвячена питанню розвитку засадничого принципу прямої дії права ЄС, зокрема положень Хартії ЄС про основні права, яка є установчим договором ЄС. В статті розкривається поняття «горизонтальної прямої дії норм права ЄС», аналізується сучасна практика Суду ЄС щодо визнання за нормами Хартії прямої дії в національних правових системах держав-членів ЄС (справи Vera Egenberger (C - 414/16) (2018); Bauer et Broßonn (C-569/16; C-570/16) (2018)). Висвітлено та проаналізовано доктрину найбільш авторитетних науковців в сфері права ЄС з даного питання.

Ключові слова: право ЄС, Хартія ЄС про основні права, пряма дія норм права ЄС, практика Суду ЄС.

Веселовский Б.А. Горизонтальное прямое действие отдельных норм Хартии ЕС об основных правах: современная практика Суда ЕС

Стаття посвящена вопросу развития основополагающего принципа прямого действия права ЕС, в частности положений Хартии ЕС об основных правах, которая является учредительным договором ЕС. В статье раскрывается понятие «горизонтального прямого действия норм права ЕС», анализируется современная практика Суда ЕС по признанию за нормами Хартии прямого действия в национальных правовых системах государств-членов ЕС (дела Vera Egenberger (C - 414/16) (2018) Bauer et Broßonn (C-569/16; C-570/16) (2018)). Освещена и проанализирована доктрина наиболее авторитетных исследователей в сфере права ЕС по данному вопросу.

Ключевые слова: право ЕС, Хартия ЕС об основных правах, прямое действие норм права ЕС, практика Суда ЕС.

Veselovskyi B.A. Horizontal direct effect of separate provisions of the EU Charter of Fundamental Rights: current case law of the European Court of Justice

The article is devoted to the development of the fundamental principle of the direct effect of EU law, in particular the provisions of the EU Charter of Fundamental Rights, which is the constituent agreement of the EU. The article reveals the concept of “horizontal direct effect of EU law”, analyzes the current case law of the European Court of Justice on the recognition of direct effect of the separate provisions of Charter in the national legal systems of the EU member states (cases Vera Egenberger (C - 414/16) (2018) Bauer et Broßonn (C-569/16; C-570/16) (2018)). The doctrine of the most authoritative researchers in the field of EU law on this issue is described and analysed.

Keywords: EU law, EU Charter of Fundamental Rights, direct effect of EU law, case law of the EU Court of Justice